

Zachowania zdrowotne młodzieży gimnazjalnej i ich wybrane uwarunkowania. Cz. I. Palenie tytoniu

Health behavior of secondary school pupils and its chosen determiners. Part I. Tobacco smoking

JOLANTA ŚWIDERSKA-KOPACZ^{1/}, JERZY T. MARCINKOWSKI^{2/}

^{1/} Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wlkp.

^{2/} Katedra Medycyny Społecznej Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Wstęp. Poprawa stanu zdrowia dzieci i młodzieży jest jednym z priorytetowych celów uwzględnianych w programach zdrowotnych Unii Europejskiej, również w Polsce. Zasadnicze znaczenie w tych programach przypisuje się edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia. Narastający problem chorób cywilizacyjnych, ściśle zależnych od stylu życia a także problem toksykomanii i uzależnień wśród nastolatków – skłaniają do podejmowania działań zapobiegawczych.

Cele pracy. Zbadanie zachowań prozdrowotnych i antyzdrowotnych wśród młodzieży gimnazjalnej oraz poznanie ich socjodemograficznych zachowań.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono w roku szkolnym 2005/2006 obejmując nimi 1263 uczniów gimnazjów publicznych w średniej wielkości mieście wojewódzkim (Gorzów Wielkopolski).

Wyniki. Wśród badanych gimnazjalistów 55% podejmowało już próby palenia; w okresie prowadzenia badań z różną częstotliwością paliło papierosy 21% uczniów, w tym codziennie 11%; 41 i więcej papierosów tygodniowo paliło 5% badanych.

Wnioski. Zjawisko palenia tytoniu wśród młodzieży gimnazjalnej występuje z dużą częstotliwością i nasila się z wiekiem. Palenie papierosów przez nastolatków współwystępuje ze spożywaniem napojów alkoholowych oraz stosowaniem innych substancji psychoaktywnych. Duże znaczenie dla kształtowania zachowań zdrowotnych uczniów mają wzorce rodzinne. Wskazuje to na potrzebę intensyfikacji wielokierunkowych działań prewencyjnych z udziałem rodziców, szkoły, organizacji pozarządowych, lokalnej społeczności i samorządów.

Słowa kluczowe: zachowania zdrowotne, palenie tytoniu, promocja zdrowia, edukacja, młodzież

Introduction. One of the priority goals of the EU health programs, including those in Poland is to improve health status of children and adolescents. In these programs, the key role has been ascribed to health education and health promotion. The increasing prevalence of chronic diseases related closely to the lifestyle, as well as the problem of psychoactive substances use and addiction among adolescents motivate to undertake preventive activities.

Aims of the work. To assess pro-health and anti-health behaviors of secondary school youth and to evaluate their socio-demographic characteristics.

Material and methods. The study was conducted in the school year 2005/2006 and covered 1263 pupils of public secondary schools in a medium size capital city of a province (Gorzow Wielkopolski).

Results. Among the studied pupils, 55% had tried smoking in the past; and in the period of the study, 21% of pupils smoked with different frequency, including 11% who smoked every day; and 5% who smoked at least 41 cigarettes per week.

Conclusions. The phenomenon of smoking among secondary school youth is prevalent and increases with age. Among adolescents, cigarette smoking coexists with alcohol beverages intake and using other psychoactive substances. The great role in health behavior development of pupils is played by the family model of behavior. It indicates the need to intensify diverse prevention activities with participation of parents, schools, non-governmental organizations, local community and self-government.

Key words: health behavior, cigarette smoking, health promotion, education, adolescents

© Probl Hig Epidemiol 2007, 88(4): 441-445

www.phie.pl

Nadesłano: 12.10.2007

Zakwalifikowano do druku: 27.12.2007

Adres do korespondencji / Address for correspondence

Dr n. med. Jolanta Świdorska-Kopacz

Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wlkp.
66-400 Gorzów Wlkp., ul. Mickiewicza 12^B, tel. (0-95) 720-48-61
e-mail: wsse@wsse.gorzow.pl

Wstęp

Wnioski z wielu badań wskazują, że istnieją liczne nieprawidłowości w zakresie zachowań zdrowotnych nastolatków. Należy do nich zwłaszcza palenie tytoniu [1, 2].

Dym tytoniowy wywiera wielokierunkowe i złożone działania biologiczne na organizm człowieka.

W skład dymu tytoniowego wchodzi około 4000 związków chemicznych, spośród których wiele posiada właściwości teratogenne, mutagenne, toksyczne, a około 60 bierze aktywny udział w kancerogenezie [3].

Skutki zdrowotne palenia tytoniu ujawniają się u ludzi dorosłych, ale początki uzależnień przypa-

dają na dzieciństwo i młodość. Palenie tytoniu jest przyczynowo związane z co najmniej trzema dużymi grupami chorób przewlekłych, odpowiedzialnych za umieralność w średnim wieku: choroby układu krążenia, nowotwory złośliwe (zwłaszcza rak płuc) oraz przewlekłe obturacyjne zapalenie oskrzeli [4, 5].

Rozpowszechnienie palenia papierosów wzrasta z wiekiem i zaznacza się szczególnie wyraźnie w grupie młodzieży gimnazjalnej. Niepokojący jest młody wiek inicjacji palenia, zwłaszcza w przypadku wystąpienia usposabiających do tego czynników psychospołecznych [6, 7].

W ostatnich latach zwraca się coraz większą uwagę na długotrwałe i szkodliwe konsekwencje zdrowotne tzw. *biernego palenia*, dotyczące zwłaszcza dzieci palaczy. Rosnąca stale w naszym kraju liczba młodzieży palącej papierosy, a także osób uzależnionych od tytoniu, wymaga prowadzenia aktywnej edukacji zdrowotnej w celu zapobiegania negatywnym następstwom nałogowego palenia. Zwalczanie palenia tytoniu w Polsce jest sprawą szczególnej wagi. Zgodnie z zaleceniami Światowej Organizacji Zdrowia eliminację palenia tytoniu należy uznać za jeden z priorytetów w obszarze zdrowia publicznego w naszym kraju [8].

Cele pracy

Zbadanie zachowań zdrowotnych w zakresie palenia tytoniu wśród młodzieży gimnazjalnej oraz poznanie socjodemograficznych współzależności pomiędzy paleniem papierosów a: wiekiem, płcią, strukturą rodziny, poziomem wykształcenia i zachowaniami zdrowotnymi rodziców oraz wiedzą i świadomością zdrowotną uczniów.

Materiał i metodyka badań

Badaniami objęto młodzież gimnazjalną w przygranicznym mieście wojewódzkim Gorzów Wielkopolski, liczącym około 130 000 mieszkańców. Spośród 5109 gimnazjalistów gorzowskich badaniami objęto 1263 uczniów (24,7% ogółu): 615 (48,7%) uczniów klas I i 648 (51,3%) uczniów klas III, w tym 636 (50,4%) chłopców i 627 (49,6%) dziewcząt; uczniowie klas I mieli w zdecydowanej większości 13 lat, a klas III – 16 lat.

Badania ankietowe przeprowadzono w roku 2005/2006 przy użyciu autorskiego kwestionariusza ankiety. Pytania zawarte w kwestionariuszu dotyczyły m.in.: charakterystyki społeczno-demograficznej, zachowań dotyczących palenia papierosów oraz wybranych czynników mających wpływ na ich kształtowanie.

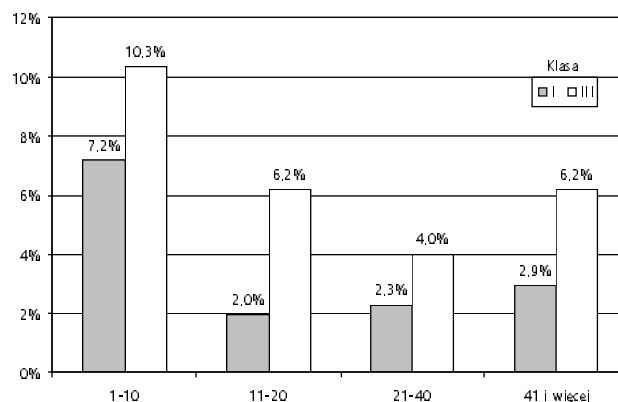
Informacje zawarte w ankietach opracowano statystycznie przy zastosowaniu programu komputerowego *STATISTICA 6.0 (STAT SOFT)*.

Wyniki badań

Doświadczenia związane z paleniem papierosów (próby palenia) miało za sobą 54,7% badanej młodzieży. Nie paliło nigdy 45,3% uczniów. W okresie prowadzenia badań paliło 20,7% uczniów, w tym codzienne 11,0%. Wśród palących uczniów 4,6% paliło 41 i więcej papierosów tygodniowo.

Z wiekiem wzrastał odsetek uczniów, którzy podejmowali próby palenia (43,4% uczniów klas I i 65,4% uczniów klas III; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$). Podobnie, więcej palących było wśród uczniów starszych (14,5% uczniów klas I i 26,7% uczniów klas III; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$).

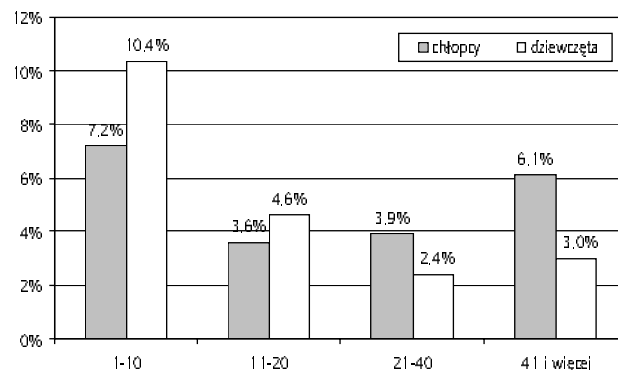
Z wiekiem wzrastała również liczba wypalanych przez uczniów papierosów. Uczniowie starsi palili więcej papierosów; 41 i więcej papierosów tygodniowo paliło 2,9% uczniów klas I i 6,2% uczniów klas III; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$ (ryc. 1).

Ryc. 1. Liczba papierosów wypalanych tygodniowo – w zależności od wieku

Fig. 1. Number of cigarettes smoked weekly – in relation to age

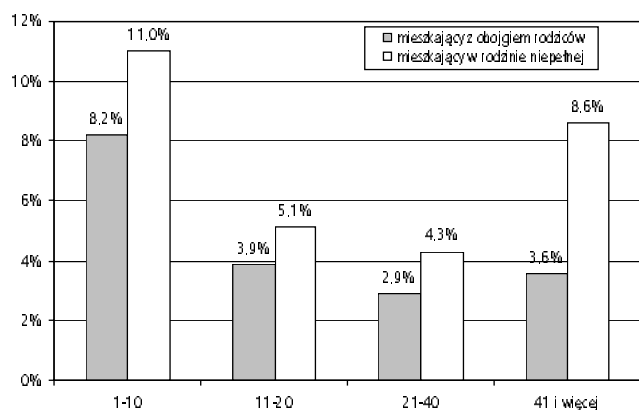
Próby palenia papierosów a także palenie w okresie prowadzenia badań podał zbliżony odsetek chłopców i dziewcząt. Jednak chłopcy palili więcej papierosów; 41 i więcej papierosów tygodniowo paliło 3,0% dziewcząt i 6,1% chłopców; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$ (ryc. 2).

Ryc. 2. Liczba papierosów wypalanych tygodniowo – w zależności od płci

Fig. 2. Number of cigarettes smoked weekly – in relation to gender

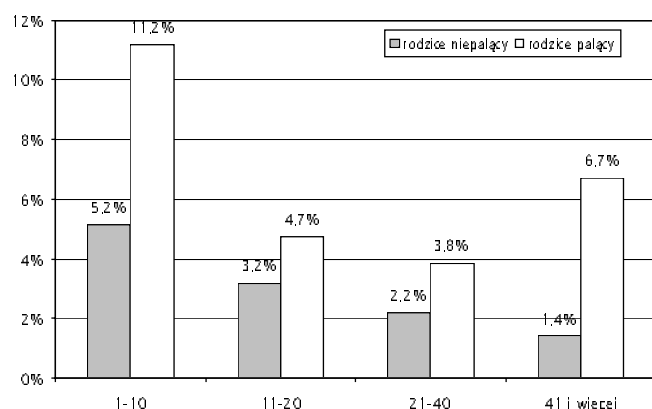
Sytuacja rodzinna wpływała na zachowania związane z paleniem papierosów przez młodzież. Uczniowie z rodzin niepełnych częściej palili w okresie prowadzenia badań, a także palili więcej papierosów; 41 i więcej papierosów tygodniowo paliło 3,6% uczniów mieszkających z obojgiem rodziców i 8,6% uczniów mieszkających w rodzinie niepełnej; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$ (ryc. 3).

Ryc. 3. Liczba papierosów wypalanych tygodniowo – w zależności od sytuacji rodzinnej

Fig. 3. Number of cigarettes smoked weekly – in relation to family status

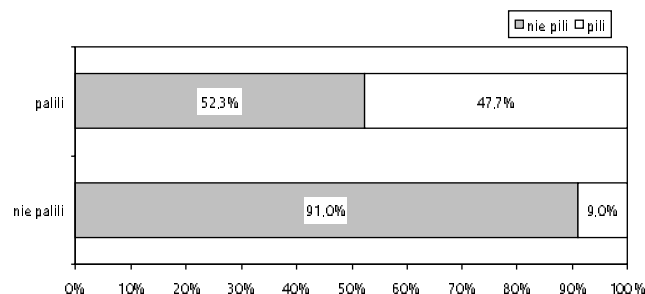
Nie stwierdzono istotnej zależności między faktem palenia lub niepalenia papierosów przez młodzież, a poziomem wykształcenia rodziców. Natomiast palenie papierosów przez rodziców wyraźnie kształtowało zachowania uczniów w tym zakresie. Uczniowie, których rodzice palili papierosy, częściej podejmowali próby palenia, częściej palili w okresie prowadzenia badań, a także palili więcej papierosów; 41 i więcej papierosów tygodniowo paliło 1,4% uczniów rodziców niepalących i 6,7% uczniów rodziców palących; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$ (ryc. 4).

Ryc. 4. Liczba papierosów wypalanych w tygodniu – w zależności od palenia przez rodziców

Fig. 4. Number of cigarettes smoked weekly – in relation to smoking by parents

Stwierdzono zależność pomiędzy paleniem papierosów a spożywaniem napojów alkoholowych przez młodzież. Podczas gdy wśród uczniów niepalących alkohol piło 9,0%, to wśród palących – 47,7%; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$ (ryc. 5).

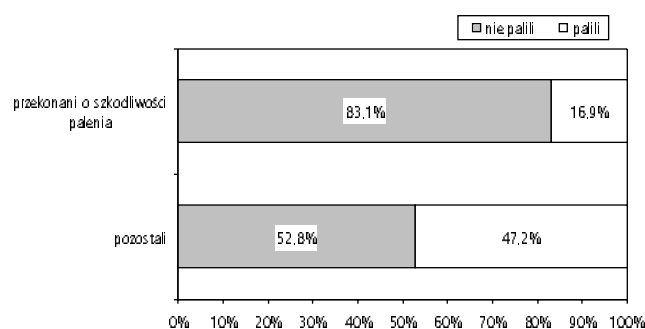

Ryc. 5. Palenie papierosów a picie alkoholu

Fig. 5. Cigarette smoking and alcohol drinking

Uczniowie palący papierosy częściej także stosowali inne substancje psychoaktywne. Podczas gdy wśród uczniów niepalących, substancji psychoaktywnych używało 13,7%, to wśród palących – 53,0%; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$.

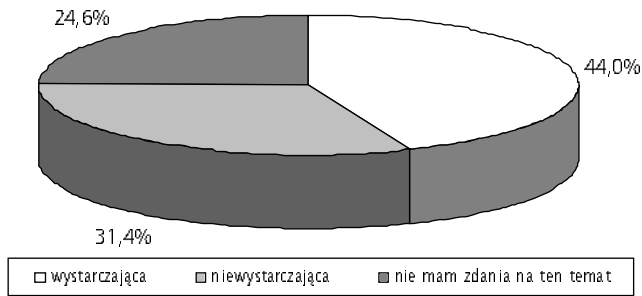
Zdecydowana większość (87,4%) badanej młodzieży miała świadomość niekorzystnych następstw zdrowotnych nałogowego palenia papierosów. Świadomość szkodliwości palenia kształtowała zachowania zdrowotne uczniów w tym zakresie. Wśród uczniów przekonanych o niekorzystnym wpływie palenia papierosów na zdrowie paliło 16,9%, natomiast w grupie pozostałych paliło 47,2%; różnice były istotne statystycznie, $p < 0,05$ (ryc. 6).

Ryc. 6. Palenie papierosów – w zależności od przekonania o ich szkodliwości dla zdrowia

Fig. 6. Cigarette smoking – in relation to the perceived harmful effects of smoking

Niemal co trzeci uczeń (31,4%) uważał, że ilość zajęć szkolnych dotyczących edukacji w zakresie zdrowego stylu życia jest niewystarczająca (ryc. 7).

Ryc. 7. Opinia badanych co do ilości zajęć szkolnych dotyczących edukacji zdrowotnej

Fig. 7. Pupils' opinion on the quantity of school classes concerning health education

Dyskusja

Rozpowszechnienie palenia papierosów wśród młodzieży w Polsce jest zjawiskiem wysoce niepokojącym. Zaczyna się to wyraźnie uwidaczniać wśród młodzieży gimnazjalnej i nasila się z wiekiem uczniów. Zwraca też uwagę, że wraz z wiekiem zmniejszają się różnice w częstości palenia, zależne od płci; dziewczęta „doganiają” w paleniu chłopców [1, 9, 10, 11].

Dane literaturowe wskazują, że większość dorosłych palaczy rozpoczyna palenie papierosów między 13 a 15 rokiem życia. U około 1/3 palących 15-latków istnieje ryzyko zostania regularnym palaczem w najbliższych latach. Około połowa osób, które rozpoczęły palenie w młodości, zostanie palaczami do późnych lat życia [12].

W okresie dojrzewania duży wpływ na podejmowanie prób palenia papierosów ma grupa rówieśnicza. Równie istotnym czynnikiem są wzorce rodzinne. Postawa rodziców silnie kształtuje stosunek młodzieży do nałogu palenia. Także sytuacja rodzinna uczniów wyraźnie wpływa na ich zachowania związane z paleniem [7, 13].

Świadomość zdrowotna gimnazjalistów dodatkowo koreluje z ich postawami wobec palenia. Przekonanie o szkodliwości nałogu i motywacja do zachowań sprzyjających zdrowiu, powodują bardziej racjonalne wybory i zachowania prozdrowotne nastolatków [14, 15].

Palenie tytoniu przez młodzież w wieku dojrzewania zwiększa prawdopodobieństwo rozwoju takich zachowań ryzykownych, jak picie alkoholu lub stosowanie innych środków psychoaktywnych. Na podkreślenie zasługuje zjawisko tzw. *torowania* polegają-

ce na tym, że uzależnienie od jednego środka np. papierosów, ułatwia uzależnienie od innych [16]. Palenie określa się często jako *wrota do narkomanii* [17].

Obserwacje powyższe potwierdzają wyniki badań własnych, wskazujące na to, iż w okresie prowadzenia badań:

- uczniowie starsi częściej podejmowali próby palenia, częściej palili oraz palili więcej papierosów,
- chłopcy i dziewczęta podejmowali próby palenia i palili z podobną częstością, jednak chłopcy wypalali więcej papierosów,
- uczniowie, których rodzice palili papierosy, a także uczniowie z rodzin niepełnych częściej podejmowali próby palenia, częściej byli czynnymi palaczami oraz wypalali większą liczbę papierosów,
- uczniowie palący papierosy częściej spożywali alkohol, a także stosowali inne substancje psychoaktywne,
- uczniowie świadomi szkodliwych następstw zdrowotnych nałogowego palenia papierosów, palili rzadziej.

Uzyskane wyniki wskazują na istnienie wielu różnorodnych czynników wpływających na eksperymentowanie i kontynuowanie palenia tytoniu przez młodzież w okresie dojrzewania a także potrzebę wdrożenia systemowych działań prowadzących do zmiany postaw wobec palenia.

Wnioski

1. Zjawisko palenia tytoniu wśród młodzieży gimnazjalnej występuje z dużą częstością i wyraźnie nasila się z wiekiem.
2. Zarysowuje się tendencja do zrównania zagrożeń zdrowotnych wynikających z palenia papierosów wśród chłopców i dziewcząt.
3. Palenie papierosów współwystępuje ze spożywaniem napojów alkoholowych oraz stosowaniem innych substancji psychoaktywnych wśród znacznej części młodzieży w okresie dojrzewania.
4. Duże znaczenie dla kształtowania zachowań młodych ludzi mają wzorce rodzinne, prezentowane przez rodziców postawy wobec zdrowia, a zwłaszcza palenie przez nich papierosów.
5. Świadomość zdrowotna uczniów dotycząca szkodliwości palenia tytoniu kształtuje ich zachowania w tym zakresie.
6. W opinii młodzieży gimnazjalnej istnieje duże zapotrzebowanie na szkolną edukację zdrowotną.

Piśmiennictwo / References

1. Woynarowska B, Mazur J. Zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce: wyniki badań HBSC 2002. Zdr Publ 2004, 114, 2: 159-167.
2. Kubera R, Baran A, Krzyżaniak A. Palenie tytoniu wśród dzieci i młodzieży. Wiad Lek 2002, LV, supl.1, cz. I: 291-295.
3. Seńczuk W. (red) Toksykologia współczesna. PZWL Warszawa 2005.
4. Zatoński W. Rozwój sytuacji zdrowotnej w Polsce na tle innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Centrum Onkologii – Instytut, Warszawa 2000.
5. Wojciechowska U, Didkowska J, Tarkowski W, Zatoński W. Nowotwory złośliwe w Polsce w 2004 roku. Centrum Onkologii – Instytut, Warszawa 2006.
6. Anderson K. Young people and alcohol drugs and tobacco. WHO Regional Publications. European Series No. 66. Copenhagen 1995.
7. Kowalewska A, Mazur J, Woynarowska B. Palenie tytoniu przez młodzież w okresie dojrzewania a jej środowisko społeczne. Roczn Państw Zakł Hig 2004, 55 (4); 363-375.
8. *** World Health Organisation: The Tobacco Epidemic; A global Public Health Emergency Tobacco Alert. Special issue 1996, 1-26.
9. Woynarowska B, Mazur J. Zachowania zdrowotne i zdrowie młodzieży szkolnej w Polsce i innych krajach. Tendencje zmian w latach 1990-1998. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2000.
10. Czapiński J, Panek T. (red) Diagnoza społeczna 2007. Warunki i Jakość Życia Polaków. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2007.
11. Żurnalska R, Dziedziczko A. Palacze tytoniu wśród młodzieży szkolnej. Zdr Publ 2005, 115, 4, 502-504.
12. Kowalewska A, Woynarowska B, Mazur J. Uzależnienie od nikotyny i gotowość do rzucenia palenia wśród palącej młodzieży 15-letniej. Probl Hig Epidemiol 2005, 86, 2: 93-98.
13. Tays SL, Pederson LL. Psychosocial factors related to adolescent smoking: a critical review of the literature. Tobacco Control 1998, 7: 409-420.
14. Łępska L, Zagożdżon P. Palenie tytoniu a niektóre zachowania zdrowotne wśród młodzieży szkolnej. Prob Med Spol 2001; 33: 80-88.
15. Micun L. Palenie tytoniu wśród młodzieży szkół podstawowych i gimnazjów powiatu sokólskiego. Wiad Lek 2002, LV, supl. 1, cz. II: 802-807.
16. Czaja M, Kania K, Marek A, Korzon M. Zachowania antyzdrowotne w okresie dojrzewania u młodzieży średnich szkół technicznych Gdańska – palenie papierosów, narkotyki, alkohol. Nowiny Lekarskie 1997, 66, supl. 1: 90-95.
17. Sierosławski J. Badania szkolne na temat używania substancji psychoaktywnych przez młodzież (ESPAD). Polska młodzież na tle Europy w 2003. Serwis Informacyjny Narkomania 2005, 2, 29: 24-38.